

yirmi sekiz kişidir. Kurum dokuz üye ve bir başkandan teşekkül ediyordu. Tayin edilecek kişilerde, teşkilâtın üçer kişiden oluşan fıkıh, kelâm ve ahlâk komisyonlarında görev alabilecek yeterli ilmi kariyer aranıyordu. Komisyonlar kendilerine havale edilen konuları müzakere eder, karara bağlar ve komisyon görüşü olarak kaleme alıp yayımlardı. Bunlar kuruluşun yayın organı olan *Ceride-i İlmîyye*'de neşredildiği gibi üyeler ve bazı ilim adamları mecmuada ilmi ve fıkri yazılar da kaleme almaktaydılar.

Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye çalışmalarını sürdürürken 1922 yılında, Elmalılı Muhammed Hamdi ve Mehmed Âkif başta olmak üzere bazı üyelerin Anadolu'ya geçip Ankara'da görev almaları üzerine dağılmış, 21 Ekim 1922'de yapılan son toplantı ile ilmi faaliyetlerine son verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi, İstanbul 21 Kânunusânî 1334, s. 571-589; *Meclis-i A'yân Zabıt Ceridesi*, İstanbul 25 Şubat 1334, s. 328-332; *Ceride-i İlmîyye*, sy. 38, İstanbul Zilhicce 1336, s. 1130, 1143; sy. 39 (Muharrem 1337), s. 1168; sy. 70 (Reb'ülevvel 1340), s. 2266-2267; Hasan Duman, *Katalog*, s. 10, 60, 385; Sadık Albayrak, *Son Devrin İslâm Akademisi Dâr-ül Hikmet-il İslâmiyye*, İstanbul 1973; D. Mehmet Doğan, "Ceride-i İlmîyye", *TDEA*, II, 52-53; "Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye", a.e., II, 199; Nesimi Yazıcı, "Ceride-i İlmîyye", *DiA*, VII, 407-408.

SADIK ALBAYRAK

DÂRÜ'L-HİLÂFETİ'L-ALİYYE MEDRESESİ

1914 yılında yeni bir şekil verilen İstanbul medreselerinin genel adı.

XVI. yüzyılda altın çağını yaşayan Osmanlı medreseleri giderek bozulmaya başlamış ve öğretim sadece dinî ilimlere münhasır kalırken kalitesi de düşmüştür. Her ne kadar daha XVIII. yüzyılda III. Ahmed ve I. Mahmud dönemlerinde medreselerin ıslahı için bazı teşebbüsler yapılmışsa da istenilen sonuç elde edilememiştir. XX. yüzyılın başında medreselerdeki bozulma daha da ileri bir safhaya ulaşmış, hatta medrese hoca ve talebeleri dahi bundan şikâyetçi olmuş, bu durumun düzeltilmesi hususunda bazı tedbirlerin alınmasını isteyen çeşitli neşriyatta da bulunmuşlardı. Nihayet 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânından sonra konuya ciddi olarak yaklaşıldı. Tabhâne Medresesi'ndeki açılışın ardından çıkarılan 26 Şubat 1909 tarihli Medâris-i İlmîyye Nizamnâmesi ile medrese tah-

sili on iki yıl olarak kabul edildi, ayrıca dinî ilimler yanında hesap-hendese-cebir, coğrafya, umumi tarih ile İslâm ve Osmanlı tarihleri, hikmet (fizik), kimya, hey'et (astronomi) ve kozmografya gibi dersler de konuldu. Ancak bu teşebbüs başarıya ulaşamadığından şikâyetler devam etti.

Medreselerdeki esaslı ıslahat, Mustafa Hayri Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında dört yıllık çalışmalar sonunda gerçekleştirildi. ıslahatın ilk olarak İstanbul'da başlatılması uygun görülerek İstanbul medreseleri bir heyet tarafından tek tek dolaşılıp incelendi. Böylece hangi medresenin kullanılabilir, hangisinin harap halde olduğu, sıhhi bakımdan talebe barındırmaya elverişli bulunup bulunmadığı, dershanesinin mevcut olup olmadığı, kaç talebeyi barındırabileceği gibi hususlar tesbit edildi. Bu araştırmaya göre deftere kaydedilen 184 medreseden seksen yedisi kadroya alınırken doksan yedisi kadro dışı bırakıldı (20 Ağustos 1330/2 Eylül 1914). Ancak daha sonra yeni birtakım düzenlemelere gidilerek komisyonun kadro dışı bıraktığı Küçük Ayasofya Medresesi ve Süleymaniye Dârülhadisî kadroya dahil edilirken bu tesbitte yer alan Mehmed Ağa, Rüstem Paşa, Rahikîzâde, Süleymaniye Tıp medreseleri, Fâtih medreselerinden Karadeniz tarafı Çifteayak Kurşunlu ile Baş Tetimme, Akdeniz tarafı Tetimme-i Sâni medreseleri, ayrıca İsmihan Sultan ve Kariye medreseleri kadro dışı tutuldu. Böylece yeni sisteme dahil olan medrese sayısı seksen bire inmiş oldu. Kadroya alınanlar ise tek bir medrese sayılarak İslâm hilâfetine merkezinde bulunduğu için Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi adıyla anıldı. Her sınıf için belli bir semtteki medreseler ayrıldı. Tâliye 1. sınıfa Üsküdar, 2. sınıfa Sultanahmet, 3. sınıfa Cağaloğlu-Divanyolu-Küçükayasofya, 4. sınıfa Çarşıkapı, 5. sınıfa Süleymaniye-Saraçhane-Vezneciler, 6. sınıfa Çarşıamba, 7. sınıfa Fatih-Haydar, 8. sınıfa Fatih-Malta semtlerindeki medreseler tahsis edildi. Âlî 1. sınıf Beyazıt-Vefa arasındaki medreselerde, 2. sınıf Süleymaniye medreselerinde, 3 ve 4. sınıflar ise Fâtih medreselerinde idi.

Kuruluş nizamnâmesine göre Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi, her biri dörder yıl sürecek üç dönemden ibaret olacaktı. Bunlar tâlî kısm-ı evvel, tâlî kısm-ı sâni ve âlî adlarını taşımaktaydı. Tâlî kısımlarda toplam 2080, âlî kısımda toplam 800 talebe bulunacaktı. Gerek tâlî

gerekse âlî kısımdaki sınıfların dörder şubesi olacak, tâlî kısımların her şubesinde altmış beşer, âlî kısımda ise elli talebe okuyacaktı. Her kısımda birer müdür-i umûmî, sınıf ve şubelerde ise birer müdür bulunacak ve şube müdürleri sınıf müdürlerine, sınıf müdürleri müdür-i umûmîye, o da Ders Vekâleti'ne bağlanacaktı. Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin kuruluşu sırasında medreselerde okumakta olan talebeler, son verdikleri imtihan göz önünde bulundurularak yeni kurulan medresenin sınıflarına yerleştirilecek; yeni alınacak talebe ise altı yıllık ibtidâ tahsilini tamamlamış olanlar arasından ders vekilinin başkanlığında olmak üzere üyeleri meşihatça seçilen bir komisyon tarafından belirlenecek; talebin fazla olması halinde yine bu heyetçe düzenlenen imtihanda başarılı olanlar alınacaktı. On iki yıllık medrese tahsilini tamamlayanlar icâzetnâme alacaklardı. Sahibinin ders gördüğü müderrislerin adlarının da yazılacağı bu icâzetnâmeler önce Ders Vekâleti, sonra meşihatça tasdik edilecek, böylece âlî kısmı bitirenler müderris sıfatını kazanarak İstanbul ruhsuna kaydedileceklerdi. Fakat âlî kısma herhangi bir sebeple devam edemeyen veya etmek istemeyenlerin tâlî kısımlarda bir miktar bilgi sahibi oldukları göz önünde bulundurularak bu gibilere, tâlî kısımlardan ilk veya ikinci kısmı bitirdiklerini belgeleyen birer şehâdetnâme verilmesi kararlaştırılmıştı. Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'ne alınanlar tesbit edilen medreselerde kalacaklar ve her birine belirli bir tayinat ayrılacak, ancak bu tayinat nakden verilmeyip iâşe ve giyimlerine sarfedilecekti. Her sınıfta okunacak dersler de nizamnâme ile belirlenmişti. 1909'daki teşebbüste olduğu gibi Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde de dinî bilgilere paralel olarak tarih, coğrafya, riyâziye, astronomi, fizik, kimya gibi diğer derslerle Farsça'ya ve o güne kadar medreselerde okutulması düşünülmeyen Türkçe'ye de yer verilmişti.

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin kuruluşu yılında okutulan derslerin sınıflara göre dağılımı şöyleydi: 1. Tâlî kısm-ı evvelde Kur'an-ı Kerim; hadisten ahlâkiyat ve içtimaiyat; fıkıhtan akaid ile nikâh ve talâk; felsefeden ma'lûmât-ı ahlâkiyye ve içtimâiyye; Arapça'dan sarf, nahiv, lugat, mükâleme ve tatbikat; Türkçe'den imlâ, kıraat, tatbikat ve kitâbet; sadece ilk iki yılda okutulan Farsça'dan lugat, kavâid ile *Gülistân* vb. metinler;

DÂRÜ'L-HİLÂFETİ'L-ALİYYE MEDRESESİ

tarihten umumi tarih, peygamberler ve halifeler tarihi ile muhtasar Osmanlı tarihi; hesap, tabiat ve fen bilimlerinden ma'lûmât-ı fenniyye, zirâiyye, hikmet ve kimya; maliyeden defter tutma usulü, ayrıca ma'lûmât-ı kânûniyye, hat ve hıfzıssıhha. 2. Tâli kısm-ı sâniye hadis, tefsir, kelâm, muhtasar felsefe ve mantık ile âdâb; fıkihtan muâmelât, ukûbat ve ferâiz ile usûl-i fıkıh; Arapça'dan mükâleme, kitâbet, belâgat ve vaz'; Türkçe'den edebiyat; tarihten umumi tarih ve Osmanlı tarihi, İslâm ve dinler tarihi, siyer-i nebî; riyâziyeden cebir, müsellesât, hey'et ve mihanik; tabiat ve fen bilimlerinden hikmet ve kimya, ayrıca hitabet ve mev'iza. 3. Âlî kısımda ise dinî tedrisat ağırlıklı olarak tefsir, hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, hilâfiyat, Arap edebiyatı, felsefe, hukuk ve kavânin ile târîh-i ilm-i fıkıh.

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin kuruluşunun ikinci yılında ders programında değişiklik yapıldı. Medresede de yabancı dil okutulması gerekli görülmekle Almanca, Fransızca, İngilizce veya Rusça'dan birinin seçilmesi mecburiyeti getirildi. Yabancı dil öğretimi tâli sınıflara mahsus olup haftada ikişer saatler sekiz yıl devam ediyordu. Ayrıca her gün beden eğitimi yapılacaktı. Buna karşılık hitabet, mev'iza ve ma'lûmât-ı kânûniyye programdan çıkarılmış, bazı derslerin sınıfları ve haftalık ders saatlerinin de değişiklik yapılmıştı.

Âlî kısmı bitirenler veya dışarıdan bütün sınıfların imtihanlarını verenler arasından dinî ilimlerde ihtisas yapmak isteyenler için Medresetü'l-mütehassısın adıyla Sultan Selim Camii bünyesinde yüksek seviyede bir medrese de kuruldu.

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi, medrese ıslahatında olumlu bir adım olmasına rağmen, kuruluş yılında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi bu medresenin eleman yetiştirmesi açısından bir talihsizlik oldu. Zira dört yıl süren savaş boyunca on altı yaşındaki gençlerin de cepheye gönderilmesi burada tahsil yapacak talebe bulmayı güçleştirdi ve dolayısıyla Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nden beklenen sonuç alınmadı. 1917'de ise Mûsâ Kâzım Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'nde bir bakıma eski medrese sistemine dönüş yapıldı. Tâli kısımlara ibtidâ-i hâric ve ibtidâ-i dâhil, âlî kısma sahn, Medresetü'l-mütehassısın'e Medrese-i Süleymâniyye adları verilirken dört yıllık devreler üçe in-

dirildi. Süleymaniye ise üç yıla çıkarılıp tefsir, hadis, fıkıh, kelâm-hikmet-edebiyat olmak üzere dört kısma ayrıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Ders Vekâleti Medrese ve Müderris Defteri, İstanbul Müftülüğü Şer'i Siciller Arşivi (numarasız); *İlmiye Sahnâmesi*, İstanbul 1334, s. 642-668; Şehabettin Tekindağ, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973, s. 3-54; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 118-136; Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İTED*, VII/1-2 (1978), s. 1-212.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

DÂRÜ'L-KÜTÜBİ'L-MİSİRİYYE

(دار الكتب المصرية)

Ali Paşa Mübârek tarafından
1870 yılında Kahire'de kurulan
ve daha sonra Mısır millî kütüphanesi
halini alan kütüphane.

Başlangıçta el-Kütübhanetü'l-Hidiviyye (Hidiviyye Kütüphanesi) adıyla kurulmuş olup Hidiv II. Abbas zamanında (1892-1914) Dârü'l-kütübî'l-Hidiviyye adını aldı. Hüseyin Kâmil Paşa'nın 1914'te başa geçmesiyle Dârü'l-kütübî's-Sultâniyye diye anılmaya başlayan kütüphanenin adı Kral I. Fuâd (1917-1937) tarafından Dârü'l-kütübî'l-Misriyye olarak değiştirildi. Mısır millî kütüphanesi haline getirildiği 1963 yılında Mektebetü Mısır el-Kavmiyye ve 1971'den itibaren de el-İdâretü'l-âmmeli-dâri'l-kütüb adını alan kütüphane günümüzde, Vizâretü's-sekâfe ve'l-irşâdi'l-kavmî (Kültür ve Millî Eğitim Bakanlığı) bünyesinde kurulan el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-âmmeli-lîl-kitâb (General Egyptian Book Organization) adlı müesseseye bağlı bir genel müdürlük olarak faaliyetine devam etmektedir.

Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Osmanlı Padışahı Sultan Abdülaziz'in 1863'te Mısır'ı ziyaretinden sonra onun işareti üze-

rine (C. Zeydan, II, 461), Evkaf Nâzırı Ali Paşa Mübârek'in teşebbüs ve gayreti, Mısır Hidivi İsmâil Paşa'nın yardımı ile kuruldu. Ali Paşa, Kahire'de vakıflara bağlı mescidlerde, okul ve devlet dairelerinde mevcut yazma Kur'an-ı Kerîm nüshaları ile bir kısmı kaybolmuş veya harap olmuş değerli yazma eserlerden elde kalanların toplanarak korunması için bir kütüphane tesisini teklif etti. Bunun üzerine Hidiv İsmâil Paşa 23 Mart 1870'te çıkardığı irâde-i seniyye ile halkın istifadesine sunulmak üzere 30.000 cilt kitabı barındıracak bir kütüphane kurulması için emir verdi. Ardından kendi parasıyla satın aldığı 3458 kitabı bu kütüphaneye hediye etti. 2473'ü Arapça, 650'si Türkçe ve 335'i Farsça olan bu koleksiyon daha sonra kardeşi Mustafa Fâzıl Paşa'nın desteğiyle zenginleştirildi. Başlangıçta kütüphaneye esas teşkil eden koleksiyonlar, sultanların ve diğer bazı kişilerin camilere vakfettikleri değerli eserlerle Manastırlı Hasan Paşa, Mustafa Fâzıl Paşa ve Şeyh eş-Şinkiti'ye ait kitaplardı. Kütüphane binası olarak ayrılmış olan Mustafa Fâzıl Paşa Sarayının bir katı yetmeyince kütüphane 1904 yılında Ahmed Mâhir Meydanı'ndaki (Bâbü'l-halk) yeni binasına taşınarak hizmete açıldı. Kütüphaneye gerek hediye ve satın alma, gerekse Mısır matbuat kanunu gereğince gönderilen kitap ve dergilere Muhammed Ali, Halil Ağa, Ahmed Tal'at, Ahmed Teymur, Ahmed Zeki, İbrâhim Hilmi, Kemâleddin Hüseyin, Yûsuf Kemal, Mustafa Fâzıl, Ahmed el-Hüseynî, Mahmûd el-Felekî, Ömer Mekrem, Ali Celâl Bek el-Hüseynî ve Ömer Tosun gibi ilim ve devlet adamlarının değerli koleksiyonları da ilâve edilmiştir. Kütüphane Firdevsî'nin *Şehnâme*'si, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Meşnevî*'si ve Sa'dî'nin *Bostân*'ı gibi sanat değeri büyük tezhip ve minyatürlü yazmalar yanında "berdî" denilen Mısır papirüsü, Arap paraları, müzelik çeşitli süs eşyası ve bilhassa tezhipli Kur'an nüshaları ile Arap âlemindeki en zengin yazma ve matbu eserleri bünyesinde barındırmakta olup halen yaklaşık 5 milyon cilt kitabı ve 2000 okuyucuyu alabilecek genişlikte okuma salonlarına sahiptir. Buradaki en eski Arapça yazma, İmam Şâfiî'ye ait olup onun öğrencisi Rebî b. Süleyman el-Murâdî'nin nüshasından 265'te (878-79) istinsah edilen *er-Risâle* adlı eserdir. Papirüs üzerine yazılı en eski vesika ise Zilkade 87 (Ekim 706) tarihini taşımaktadır. Ayrıca kütüp-

Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'nin yeni binası - Bulak / Kahire

